

У статті здійснено аналіз образно-тропеїчних засобів роману В.Шевчука «Стежка в траві», встановлено роль і місце художніх засобів у лексичній системі твору.

Публікація буде корисною для студентів-філологів і тих, хто цікавиться питанням лінгвостилістики.

проф. В.П.Олексенко

ОБРАЗНО-ТРОПЕЇЧНІ ЗАСОБИ РОМАНУ В.ШЕВЧУКА «СТЕЖКА В ТРАВІ»

Мова художньої літератури – це той інструмент, за допомогою якого людина формує думку й почуття, настрої, бажання, волю та діяльність. Це мова образів, матеріальність яких виявляється у мовній будові твору. Образність – найхарактерніша особливість художнього відтворення дійсності. Мета і завдання вивчення мови художнього твору – показати ті лінгвістичні засоби, через які виражається ідейний і пов'язаний із ним емоційний зміст літературних творів.

Після первинного читання художнього тексту створюються певні враження, але проникнення в глибинний його зміст можливе тільки за умови, якщо реципієнт «прочитає» його особливу словесну мову. Мова є не тільки матеріалом поезії, але й сама поезія, а між тим поезія в ній неможлива, якщо забути наочне значення слова.

Художній текст являє собою складну структуру. У ньому виділяються різні, але взаємопов'язані рівні: ідейно-естетичний, жанрово-композиційний і власне мовний як естетична мовленнєва система [2, с.199].

Мовний рівень художнього тексту – це функціонуюча в ньому і дана в композиційному розвитку система зображувальних засобів мови, за допомогою яких виражається ідейно-естетичний зміст літературного твору. Мовний рівень виявляє різні яруси: фонетичний, лексичний, фразеологічний, словотвірний, граматичний, образно-тропеїчний, які в художньому тексті перетворюються на механізм естетичного впливу на читача і визначають силу такого впливу.

В.Шевчук прекрасно володіє лексикою і фразеологією сучасного історичного, філософського, наукового, фольклорного словника. Серед різноманіття засобів мовної стилізації значну роль відіграють художні тропи: епітет, метафора та порівняння, оскільки мовленнєві вияви всіх рівнів мови – невичерпне джерело її виразності й образності.

Як влучно зазначив В.Я.Щербина, «У мові є невичерпні, справді чарівні та виражальні потенційні сили, які виявляє художник. І чим значніший його талант, тим більш могутні можливості слова він відкриває» [5, с.58].

Епітет є давнім образним засобом мови, що сягає своїми коренями фольклорних традицій. Літературна мова в її художній формі фіксує вже постійні епітети протягом усіх етапів розвитку літератури взагалі. Сучасний

літературний період можна сміливо називати «епітетним», бо за допомогою цього художнього засобу творять свої шедеври всі письменники.

Епітет (гр. *epiteton* – прикладка) – один з основних тропів поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом [1]. Як епітети переважно вживаються прикметники, переводячи свої другорядні лексичні значення на основні, чим вони різняться від звичайних означень.

Уявлення про епітет як образне означення доповнюється ще й такою рисою, як найглибше, найсуттєвіше, що наближає нас до істини. Усе це надає широкий простір митцям переживати реальний світ у собі і передавати його через суб'єктивне сприймання конкретних форм вічно мінливої матеріальної субстанції. Епітет можна називати ще й мистецтвом, яке покликане виражати свідомість людини, її внутрішні переживання, ритм життя.

Найчастіше епітети виступають прикметниками (*всесвітній сум*), але можуть бути виражені і прислівниками (*легко відлетів*) чи дієприслівниками (*ішов крадучись*).

Наведені визначення характеризують епітет із різних боків, але загалом однаково висвітлюють суть цього засобу.

Наприклад: «*Очі його були скляні, а обличчя скам'яніле*» [3, с.226];

«*...ішов самозаглиблений, смутний...*» [3, с.141];

«*Надто вона приваблива, надто жіночна, щоб не зманити й не захопити когось*» [4, с.288];

«*...але на землі вже повзали прозорі, безтілесні промені...*» [4, с.140];

«*Тут пахло нагрітим камінням, квітами і скошеною травою...*» [3, с.433];

«*Це була ота тиха ясна врода, що нею світилася Мирослава, це була краса, виставна, виклична, вражаюча*» [4, с.433];

«*...вітерець обвівав обличчя густим, настоящим на сонці та квітах повітрям...*» [4, с.473].

Серед значної кількості епітетних словосполучень деякі присвячені зображенню соціального стану персонажів. Виокремлюємо сполуки з епітетами, семантика яких характеризує як зовнішній вигляд, так і конкретні ситуації, в яких перебувають герої: **темні прокурені** зуби [3, с.119]; **самотня, замучена, нещасна** жінка [3, с.244]; **нерозумна** людина [3, с.236]; **загнаний** селяк [4, с.57]; **голодні** очі [3, с.113]; **босі** [3, с.128]; **брудні обшарпані** хлопчачки [4, с.291] тощо. Ці приклади свідчать про умови життя, поневіряння людей.

Характерним для автора є зображення контрастних картин, а водночас і контрастних епітетів. Зображуючи, наприклад, жінку «*замучену*» і «*нещасну*», він також наголошує на її таких характеристиках, як: **міцна** жінка [3, с.140]; **чудна** жінка [3, с.244]; **м'якосерда** жінка [4, с.295].

У романі окрему семантико-стилістичну групу становлять епітети, за допомогою яких зображено внутрішній світ героїв, їх настрої, тобто психічний стан. Це такі епітетні словосполучення: **мовчазний, похмурий** чоловік [4, с.7]; **темне** задоволення [4, с.18]; **невимовна** печаль [4, с.199]; **розсудлива, холодна**

чемність [4, с.274]; *змаліла, застигла* жінка [3, с.243]; *зловмисний* чоловік [3, с.445]; *задумливий, неговіркий* батько [3, с.110] тощо.

Для характеристики сильного душевного потрясіння персонажів Валерій Шевчук використовує такі епітети, наприклад: *несамовитий, невимовний, холодний* і т.ін.

«*Похмурий* чоловік стояв, розставивши ноги, засвітив *антрацитним* поглядом *несамовитих* очей у бік Ганиного брата...» [4, с.7];

«Побачила себе ще в *тіснішій клітці*, тоді й поселилась у її серці невимовна печаль...» [4, с.199].

Твір Валерія Шевчука відрізняється наявністю в ньому саме художніх епітетів, а не просто граматичних означень.

Наприклад: «*Таке ніжне й прозоре (струмчатко), – текло воно від джерельної кринички*» [3, с.264];

«...*Мигали над хідником чудові* люточки, *витуналася прегарна ніжна шийка...*» [4, с.462];

«*Була у ній якась сатанинська привабливість*» [4, с.463];

«*Курява змішувалась із золотавим сонячним серпанком або ж із легким, прозорим сутінком...*» [3, с.387].

Валерій Шевчук також використовує епітети, що виражаються прислівниками і дієприслівниками.

Наприклад: «...*поле, на якому смертельно* боявся померти дід» [4, с.386];

«...*всі її жіночі лінії погідно й вишукано* заокруглювалися...» [4, с.304];

«*Горбатенький* чоловічок з *ріжками й хвостом перелякано й прудкі* тікав...» [3, с.259];

«...*адже жодне дівоче око ще не спинялося на мені, навіть жартівливо фліртуючи ...*» [4, с.122];

«...*він легко* зчавився й *писнув пищиком...*» [3, с.259].

Такі епітети надають мові більш виразних та експресивних відтінків.

Наприклад: «*Так запаморочливо* пахла акація, *так важко* мені дихалося...» [3, с.122];

«*Тлінно* пахло квітами, *тлінно* пахло землею, *тлінно* пахло пожовтілим листям – йому стало на душі так *прозоро-невтішно*, аж *завити* захотілося..» [4, с.227];

«*Я міг, хоч і сумно, всміхнутися великому світилу, котре урочисто й неспішно* йшло на спочин» [3, с.137];

«...*вони зустріли її майже радісно...*» [3, с.279].

Використовуючи епітети, автор безумовно надає своєму твору більш яскравого емоційного забарвлення.

Наприклад: «*Бо вона й подобала на привид: розколошкана, сива й страшна, з виряченими очима, із залитим слізьми майже темним* обличчям...» [4, с.361];

«*Отак я йшов, розслаблений, спрозорілий і наповнений, аж на мене люди озиралися*» [4, с.507];

«*Німо* позавмирили довкола верболози, *облиті неживим світлом...*» [3, с.35].

У романі Валерія Шевчука важливу роль відіграє колористика, що втілена за допомогою епітетів.

Наприклад: «...з одного боку неба збиралися хмари, верхівки їхні світилися, а животи провисали **молочно-сині**...» [3, с.139];

«...сонце залило тремтливим **жовтим**, живим світлом усю вулицю [4, с.166];

«...обличчя було **сіре** й виснажене...» [4, с.166];

«Тоді **сірі** водяні чоловічки скочили на річне плесо і почали свій шалений танок» [3, с.199];

«В очі йому кинулася **зелена** барва дерев...» [3, с.210];

«Над головою розкинулося **голубе** до безуму небо з кількома вправленими у нього **срібними** палацями...» [4, с.210].

Читаючи роман, просто неможливо не помітити того, як часто використовує автор колористичний епітет **чорний**.

Колористичне означення **чорний** насамперед уживається в описах зовнішності персонажів (очі, руки, ноги, обличчя). Щодо зображення за допомогою цього епітета пейзажів (вода, земля, море), то автор зосередив на цьому менше уваги.

«Я стою малий, капловухий, гирявий, в штанях на одну шлейку, босий, з **чорними** від бруду ногами і дивлюся на міст» [3, с.90];

«...коли Горбатий звів очі, побачив несамовиті антрацитні очі, **чорне** обличчя і люто скривлений рот...» [3, с.90];

«Це було й справді гарне обличчя з довгим прямим, носом, прикрашене **чорними** оксамитовими очима, й густою кучмою хвилястого волосся» [3, с.261];

«...**чорний** катафалк, який везли вкриті **чорними** попонами коні, одягнений у **чорне** візник з яскраво-червоним **носом** – всі завмирали, і обличчя ставали у людей плаксиві, випиті, неживі» [3, с.86];

«...тоді небо розламалося на **чорні** кошлаті брили...» [4, с.261].

Епітет **синій** (блакитний, голубий) не так часто, як чорний, але також трапляється в романі. Тут справді можна говорити, що автор використовує його для зображення пейзажів, інколи портретної характеристики чи предметів побуту:

«Голова-хмара гойдалася серед **яскраво-синього** неба, гойдалися сколихнуті сухим вітром» [3, с.154];

«**Сині** вуста його торкає гарна и зовсім схожа на материну всмішка» [3, с.141];

«...стала перед **темно-синім**, покрапкованим вікном із тремтливими шибами, і аж постогнували від вітрових ударів» [3, с.250];

«Отак ми йшли з батьком у **синіх** сутінках» [3, с.109];

«...кричав просто в ті навислі хмари, в той прозорий, **ясно-синій** розлив...» [4, с.145].

Як художнє означення епітет **білий** також досить часто використовується письменником:

«Я дивився на чистий, **білий** профіль тієї, котра перетворилася вже в

метелика й пролітає через міст, – той профіль і тепер був прекрасний» [3, с.104];

«...страх його пройняв. Страх, що ніколи не вибереться із білої пустелі, у яку сам себе загнав...» [3, с.383];

«...знову сколотилися хмари, засяяли блискучо-білими вершинами...» [4, с.152];

«Ноги його ступали по білій стежці в траві...» [4, с.201].

Валерій Шевчук послуговувався ще й іншими колористичними епітетами, що допомагали зображати йому дійових осіб, пейзажі, явища природи, предмети побуту та ін.: *руді вуса* [3, с.105], *золотий гарбуз* [3, с.436], *жовтий, рожевий, червоний дим* [3, с.224], *рожевий морс* [3, с.85] тощо.

За емоційно-смісловим значенням розрізняють гіперболічні, іронічні та метафоричні епітети.

Валерій Шевчук частіше за все використовує метафоричні епітети.

Наприклад: *«Теплий смуток їв мені серце...»* [4, с.389];

«...на вустах його грала загадкова усмішка...» [4, с.388];

«...тихо стогне під каблуками дощата підлога» [3, с.421];

«Тільки велика туга може штовхнути людину на таке...» [4, с.456];

«...тоді його обличчя дивно оживало, ставало добрим і по-своєму гарним»[4, с.493].

Письменник схильний до деталізованого зображення своїх персонажів. Змальовуючи людей, Валерій Шевчук не випускає з поля зору анічогісінько. Його увагу акцентовано на описах обличчя й очей. Саме завдяки таким витонченим характеристикам цих частин тіла ми з неабиякою легкістю можемо уявляти собі всіх героїв роману:

Обличчя – *смутне, зарюмсане, червоне, витягнуте, довгообразе, освітлене променями, закуте у жовту броню, кругле, крижане, повалене, всміхнуте, залите яскравим, сонцем, обрамлене білою хусткою, скривлене, залите сльозами, жовтаве, неживе, зморене, сумне, розпашиле тощо.*

Наприклад: *«Обличчя в нього було дрібненьке...»* [3, с.315];

«Перед ним був хлопчак: маленький, утлий із зарюмсаним обличчям...» [4, с.380];

«Подивився на її холодне обличчя...» [4, с.390];

«...його обличчя стало непорушно-завмерле...» [3, с.391];

«Але натомість побачив презирливо скривлене обличчя, таке дурне, бридливе обличчя...» [4, с.419].

Очі – *водянисті, нерухомі, таємничі, божественні, малі, каправі, широко розплющені, прозорі, теплі, дорогі, темні, каламутні, вивідчі, трохи насторожені, гарні, втомлені, блискучі, тихі, повні неба, чорні, оксамитові, здивовані, палаючі, напівприплющені, несамовиті, олив'яні, чудові, водянисті, риб'ячі, витрішкуваті, сухі, срібні, скляні, натхненні, вирячені тощо.*

Наприклад: *«Очі її стали від того прозорі і мілкі...»* [4, с.319];

«...вони дивилися на світ вогкими великими й утомленими очима...» [4, с.387];

«...повела, в мій бік синіми очима, але ті очі були занадто замлоєні...» [4,

с.392];

«Поставив супроти мене **холодні, трохи здивовані очі...**» [3, с.411].

Дуже влучно характеризує людей їхня усмішка: *солодка, сумнувата, загадкова, лукава, печальна, смутна, дерев'яна, мертва, застигла, вічна, намальована.*

Наприклад: «Чоловік їй усміхався **тепло й сумно...**» [3, с.297];

«...не міг погасити досить-таки **безглуздий усміх...**» [4, с.303];

«Очі його забігали й він запосміхався **винувато...**» [4, с.420];

«Вона відповідає на той сміх **тонкою, зніяковілою усмішкою...**» [3, с.445].

Серед засобів мовної стилізації помітну роль відіграють порівняння.

Порівняння – засіб створення образності у художній літературі, пояснення одного предмета за допомогою іншого, подібного до нього, в якому потрібна авторові риса виступає дуже яскраво [1, с.237].

Різні погляди на порівняння як лінгвістичну категорію зумовлюють наявність численних класифікацій цієї мовної структури. В основу більшості з них покладено граматичні ознаки: спосіб морфологічного вираження, синтаксична функція.

Типологізовано порівняння й за критерієм семантичних відношень між суб'єктом і об'єктом порівняння, походженням, стилістичною роллю.

У романі Валерія Шевчука трапляються порівняння з рослинним і тваринним світом, що дає змогу більш чітко розкрити образи та події твору.

Наприклад: «Віктор дивився на дівчину із завороженою усмішкою, **начебто цвіркунець у траві**» [4, с.416];

«Бойченко ковтун першу **чарку, як муху...**» [4, с.25];

«А вона була, **як пташка**, котра вирвалася із мереж ловця» [4, с.81];

«...кляцнув щелепами, **як пес**, котрий ловить муху...» [4, с.33];

«**Серце** горбатого тріпалося, **як пташка**» [3, с.47];

«...**як рак-самітник**, був похмурий чолов'яга...» [3, с.48]

«**Степан** в'їхав у двір, хитаючись, **як качечка...**» [4, с.200];

«**Коростячка** так перелякалась того червоного, **як буряк, обличчя**» [4, с.301].

Також письменник використовує порівняння на позначення психологічного стану героїв.

Наприклад: «Мати говорила, як **несповна розуму**» [4, с.361];

«...Віктор спалахнув, **як порох**» [4, с.410];

«Бо вона й була, **ніби привид**: розколошкана, страшна, з виряченими очима...» [4, с.361];

«Я – **мізерний гном**, нічого для неї не значу...» [4, с.422].

Порівняння процесів і явищ природи допомагають створити конкретно-чуттєві настроєві картини.

Наприклад: «Дівчина ніби була диригентом цього ранку і рос оцих...» [4, с.298];

«...тоді навіть **негарні дівчата** розквітають, **ніби квіти**» [3, с.55];

«Місяць пливе по хмарах, **як срібний корабель...**» [4, с.56];

«...заграла, **як орган, ріка, як скрипки, озвалися трави**» [4, с.297].

За допомогою порівнянь такого типу ми «відчуваємо і бачимо» красу природи, процеси, які відбуваються.

Наприклад: *«На зараз стежка була темна, як ніч, котра має надійти»* [3, с.329];

«Дерева позавмирили і ніби тривожно вслухались у вечір» [3, с.55];

«Над головою цвіло бездонне небо і варилось в тому небі золоте яблучко» [4, с.407].

У романі простежуємо лірично-філософські роздуми. Значне місце в . них посідають абстрактні порівняння, що допомагають письменникові розкрити філософську думку через суб'єктивні, оригінальні асоціації.

Наприклад: *«Ганя себе безумною не вважала, вона тільки напаквана, як мішок, страхом»* [3, с.9];

«Осяяний сонцем, отвір, ніби рот якоїсь неозначеної істоти...» [4, с.20];

«...і його зуби блиснули, як шабельний спалах» [3, с.48];

«Очі його палали, як книга під сонцем» [4, с.40];

«Він згорав перед нею, як смолоскип» [3, с.69];

«Очі починали плавати кімнатою, ніби пара вогників» [4, с.52];

«Вона почала поступово згасати, як світильник, у якому допалюється олія» [4, с.155].

Нами досліджено засоби вираження порівнянь – членів речення різних структурних типів та їх синтаксичні функції. Адже з формального граматичного погляду порівняння у межах простого речення чи компонентів складного речення виступають як головні і другорядні члени й виконують синтаксичні функції, властиві зазначеним членам речення. З семантико-синтаксичного погляду однослівні порівняння у межах речення становлять собою різні типи порівняльних синтаксем, зумовлених семантикою і . позицією порівняння.

У межах речення порівняння різних структурних типів за своїм функційним навантаженням виступають у ролі таких його членів:

1. Порівняння-підмети як ірреальні порівняння, що виражаються за допомогою модально-порівняльних часток мов, немов, наче, неначе, ніби і подібних.

Наприклад: *«...і спалахнув, мов вогонь»* [4, с.52];

«Стояв, як чорногуз, на одній нозі» [4, с.34];

«Слухався її, як дитина...» [4, с.267].

2. Порівняння-присудки різних структурних типів, серед яких безсполучниковими порівняннями вважаємо складені іменні присудки (дієслово-зв'язка "здаватися", "вважатися", "уявлятися" + іменник у формі орудного відмінка).

Наприклад: *«...а ноги над стежкою, здавалося не йшли, а пливли за течією»* [3, с.128];

«Я здається зробився у той вечір ніби їхньою тінню» [4, с.414];

«Усе тіло здавалося покрите, як лускою, золотим пушком» [4, с.414];

«Я був бджолою, котра випиває нектар з того цвіту» [4, с.126].

За допомогою модально-порівняльних часток **як, мов, немов, наче, неначе,**

ніби сполучникового походження звичайно утворюються присудки різних структурних типів:

а). Прості. Наприклад: «...здалося, що він мов **сп'янів од сонця, вражень, запахів села**» [4, с.313];

«Сутінок нагадував **велику, кошлату, незугарну тінь**» [4, с.153].

б). Складені іменні та дієслівні. Наприклад: «**Ми – квіти цього світу**» [4, с.115];

«...**ніби я був жаба, а вона – вуж**» [4, с.117];

«...**а очі були сухі, ніби в них насипано жару**» [3, с.133];

«**Ми – як трава, думав він, і наші почуття – як трава...**» [4, с.313];

«...**і від того кімната ніби була залита місячним сяйвом**» [3, с.211];

«**Я й сам одна з таких жабок у цьому світі...**» [4, с.430].

3. Порівняння-обставини способу дії, які є одним із найпоширеніших і найчастіше вживаних функційних типів порівнянь-членів речення. Серед них виділяємо порівняння, виражені порівняльними зворотами із сполучниками **як, мов, немов, наче, неначе, ніби** і подібні. За своєю структурою вони можуть бути непоширеними (однослівними) і поширеними (словосполученнями). Засобами їх вираження звичайно виступають:

а) Іменники в називному відмінку із зазначеними сполучниками.

Наприклад: «...я підіймався високо-високо, **як орел...**» [4, с.117];

«...**по їхніх стовбурах стікав, ніби золото, смолистий сік...**» [4, с.117];

«**Копійки поприлипали до його тіла, ніби пісок до пляжника...**» [3, с.251].

б) Іменники в непрямих відмінках із порівняльними сполучниками.

Наприклад: «**Фотограф керував мною, як рухомою лялькою**» [4, с.153];

«**Дерева загорнулись у серпанок, як у тонкі шалі...**» [3, с.284].

в). Прикметники, дієприкметники та дієприкметникові звороти, що сполучаються з об'єктами порівняльного значення, наприклад: «**Ганні здавалося, що м'язи в нього неначе сталеві...**» [4, с.153];

«**Горбатий розчинився у верболозах, ніби міфічний**» [4, с.153].

г). Дієприслівники та дієприслівникові звороти.

Наприклад: «...**друге плече підняв і пішов на Ірку, наступаючи на неї й кокочучи, як півень**» [4, с.117];

«...**що місяць пливе по хмарах, ніби пірнаючи і виринаючи...**»;

«**Рушив, важко дихаючи, як буйвол...**» [3, с.45].

г). Прислівники в поєднанні з порівняльними сполучниками.

Наприклад: «**Очі чолові'яги палали, немов антрацитно, і нічого не бачили перед собою**» [3, с.225];

«...**начебто якось особливо, гостро й пряно пахла кропива**» [4, с.307];

«**Сидів отак, ніби зачаровано, й дивився на хмари**» [3, с.27];

4. Порівняння-означення, які можуть виражатися як безсполучниково, так і сполучниковим порівняльним зворотом. Найтипівішими засобами їх вираження виступають:

а) іменники в називному відмінку.

Наприклад: «**Очі в Карася – водянисті, ніби риб'ячі...**» [4, с.105];

«**Її зелена сукня – кленовий убір**» [4, с.313];

«Щось є в ній **особливе**, наче **літній вечір...**» [3, с.408];

«А мій **протівний дурний**, ніби **козлячий**, голос **вирвався безконтрольно...**» [4, с.413];

«...**чудова, гарна**, ніби **казка неправда...**» [3, с.122];

«Я бачив два **круглі**, як **величезні яблука**, **коліна...**» [4, с.129].

б) іменники в непрямих відмінках.

Наприклад: «**Віталік виставив уперед дрібне**, як у **чортика**, **личко**» [4, с.115];

«...аз **тими-таки сірими**, як **кури**, **подружками**» [3, с.481].

в) дієприкметники і дієприкметникові звороти.

5. Порівняння-додатки, виражені родовим безприйменниковим відмінком іменників, іменниками (займенниками) у родовому відмінку з прийменниками від (до) та іменниками у знахідному і давальному відмінках.

Наприклад: «...**тепло і затишно** було **цій руці**, як **пташеняті у гнізді**» [4, с.318];

«...і **фізіономії** у них **при цьому такі**, як у **щасливих телят**» [3, с.325].

Порівняння-додатки можуть виражатися й орудним відмінком іменника без прийменника і позначають предмет чи об'єкт, або вказують на предмет, за допомогою якого здійснюється дія.

Наприклад: «...**щось потягло мене вслід** за **Юліаною** – **тим жовтим метеликом**, **квіткою кульбаби...**» [4, с.476];

«...**бо в цю мить він був** **маленьким кошеням...**» [3, с.325];

Наприклад: «**Віталік здавався півником**, **маленьким і войовничим**» [4, с.313];

6. Специфічну структурно-семантичну групу порівнянь в українській мові становлять порівняння-фразеологізми. Як члени речення порівняння-фразеологізми найчастіше вживаються у функції присудків, обставин способу дії, обставин міри й ступеня, зрідка означень.

Наприклад: «...я **був ніби окропом ошпарений...**» [3, с.121];

«...**сподіватись на такий випадок усе одно**, **що ловити журавля в небі**» [4, с.288];

«...**хоч із мене герой-коханець** – **як із клоччя батіг**» [4, с.298];

«У **широкому вестибюлі клубу людей** **було наче оселедців**» [3, с.391];

«**Обличчя моє стало біле**, **мов крейда**» [4, с.420].

Таким чином, майстерність митця у використанні порівняльних форм дає змогу набувати особливої художньої якості, великої сили звучання.

Метафора (від гр. *metaphora* – переміщення) – вид тропа, який побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією і служить одним із засобів посилення виразності мови [1, с.165].

Метафора виконує загальностилістичні функції. Первинна функція метафори в художньому творі – тропеїчна, образотворча, спрямована на формування художньої якості.

Наприклад: «**Визирнуло сонце і швидко висушило** **листя й дерева**» [3, с.125];

«Травень був спечений і сонце стояло майже посеред неба» [3, с.207];

«Здалося, ніби це зітхнула земля, а може, в її велетенських грудях тихесенько здригнулося велике її серце» [3, с.196];

«Синя хмара стояла у них над головою...» [3, с.381].

В основі метафори, як і порівняння, лежить зіставлення, здійснюване інакше. В звичайному порівнянні два члени: те, що зіставляється, і те, з чим зіставляється.

У метафорі ж називається тільки те, з чим зіставляється, а при цьому мається на увазі те, що зіставляється.

У метафорі різні асоціації зливаються воедино. Майстри слова дбають про оригінальність та свіжість метафор і тих асоціацій, що вони викликають, уникаючи штучності й банальності.

Метафори поряд із іншими тропами дають письменникові змогу краще відтінити потрібну йому рису предмета чи явища, досягти більшої точності, особливо виразно виявити оцінку зображуваного [5, с.112].

Метафора може бути простою, коли вжито один вираз у переносному значенні.

Наприклад: *«Він дивився позолотілими очима на сонце, яке готувалося пірнути у хмарах» [3, с.89];*

«Стояла пришикла тепла тиша» [4, с.58];

«Час ішов повільно» [4, с.147];

«...з грудей його виривався потуг...» [3, с.83];

«Важкий смуток, який витікав з їх очей, здавався вічним» [3, с.401];

«Її очі несамовито заблищали...» [4, с.153].

Метафора може бути розгорнутою, коли картина зображена цілою низкою метафор.

Наприклад: *«Горе хапало його прозорими руками і гірко дихало тлілим запахом землі» [4, с.48];*

«Вересень раптово утратив своє лагідне тепло, небо нахмурилося» [4, с.36];

«...струмки, що бігли з горбів до річки, озвалися флейтами» [3, с.333];

«На небі стояли білі палаци хмар і кипіло біля них вічне око сонця» [3, с.45];

«Свічки палали, білі сльози стікали по їхніх білих тілах і, заливаючи голівки канделябрів, миттю загасали» [4, с.306];

«...усміхнувся до сонця, яке майже втопилося у хмарі, і, як усякий утопленик, розпачливо кидало вгору руки» [3, с.5];

«Сутінки прийшли незабаром, затопили сквер, залишили повітряні коридори вулиць, притьмарили обличчя людей» [4, с.222];

«А ранкові сутінки тоді стояли такі ніжні й трепетні, а там., біля човна, ще тріпалася риба, а вода куріла, як курить завжди у вересні...» [3, с.256];

«В голові у нього прошуміла грудка землі, вдарилась об гілку і розсипалась об пісок» [4, с.74];

«Обличчя її перекривилося, очі спалахнули, а рот спазматично

розтулявся, й затулявся» [4, с.119].

Метафора завжди нейтральна. Вона передає не тільки мовну інформацію. За допомогою цього засобу передається багато іншої інформації нелінгвістичного характеру. Тому, вживаючи слово метафорично, ми ніколи не забуваємо про його пряме значення. Це розуміння прямого значення слова дає змогу зіставити логічно реалії, що не зіставляються, і таким чином продовжують в уяві читача несподівані асоціації.

Іноді метафори відіграють оцінну та характерологічну роль. В оцінній функції подається авторська оцінка зображуваного:

Наприклад: *«Сади довкола дихали запахом жовтого листя»* [4, с.11];

«Любов красу творить, а краса наснажує любов» [3, с.216];

«Одна зоря висіла просто над долиною...» [3, с.329];

«Мирослава, палила гарячими очима...» [3, с.314];

«Сьогодні вони є, а вночі їх пожере вічність» [3, с.337].

Характерологічна функція метафор полягає в тому, що вона є засобом характеристики героїв, виступає як засіб розкриття внутрішнього світу персонажів.

Наприклад: *«...в мозку спалахнула осібна блискавка...»* [4, с.160];

«На обличчі в нього лежала смиренна печаль» [3, с.22];

«По серцю бабів солодко проповз містичний жах...» [4, с.219];

«Вона, спаковувала в невидиму валізу свої болі, біди, розчарування...» [4, с.68];

«У неї на очах забриніли сльози» [3, с.162];

«...на дні мого серця виросла квітка...» [3, с.164];

«...чолов'яга відчув, що йому молоточками стукає у скроні кров» [3, с.371];

«Сльоза розчулення на його оці забриніла, і тепло в грудях з'явилося» [4, с.182].

Особливим різновидом метафори є персоніфікація, або уособлення – надання предметам чи явищам рис і властивостей живої істоти або людини.

Персоніфікація – це стилістичний прийом, троп, для якого характерне перенесення ознак і властивостей людини на неживі предмети чи абстрактні поняття.

«Вітер перебирає листя з дерев...» [4, с.80];

«Вогник затанцював біля її обличчя» [4, с.397];

«На обличчі тремтіли краплини» [3, с.400];

«Солодка втіха розлилась по мені...» [3, с.409];

«На воді на хвостах танцювала риба...» [4, с.18];

«Мурашки пішли по моїй спині» [3, с.421].

Персоніфікації можуть бути прості і поширені.

Прості персоніфікації завжди лаконічні. А поширені персоніфікації малюють предмет чи явище в образі людини, причому вони зберігають і свої основні природні ознаки. Якщо просте уособлення виступає в ролі, художньої деталі, то розгорнуте становить собою цільний, закінчений образ. У досліджуваному романі використано як прості, так і розгорнуті персоніфікації.

Наприклад: «В тих сивих очах **промайнула** тепла й розумна **іскорка**» [4, с.450];

«**3 грив на гриви стрибає вогонь...**» [4, с.450];

«**Дощ пригнав із вулиці хлющів...**» [4, с.321];

«**На вустах грала легенька усмішка...**» [3, с.1038];

«**Сонце лискотіло на воді й листі...**» [4, с.1238];

«**На обличчя напливла усмішка...**» [3, с.326];

«**Па кожному небі починав гуляти сніг**» [4, с.490];

«**Світло стрімко зливається з неба**» [3, с.62];

«**Знову вплив місяць і залив тріпотливим світлом дворик**» [4, с.158];

«**Дихне вітер – і трава під ногами впаде, дихне вітер – і зелень довкола в смутне золото перетвориться**» [3, с.74];

«**...світло листя, часом пролітало бабине літо, звисало з гілля й облутувало іскристими нитками бур'яни**» [3, с.208];

«**...сонце лягало на дерева старого саду і круглим розжареним яблуком прозирало між світ**» [4, с.291].

Такі метафори найкраще характеризують предмет чи образ, зосереджуючись на найтонших нюансах зображуваного.

Наприклад: «**Земля під ногами хитається, поле брижиться і вигинається...**» [4];

«**...хвилини мчали на гарячих конях**» [3, с.366];

«**Сонце стояло серед неба умите, але ще не гаряче...**» [4, с.205];

«**Звір сидів у ньому і починав його їсти**» [4, с.26];

«**Так вона поступово дерев'яніла...**» [3, с.188].

Про величину таланту Валерія Шевчука, про його мистецтво можемо судити по тому, як використовує майстер у своїх творах мовні засоби, доцільність і глибина використання яких не є механічним, випадковим-зібранням різноманітних елементів. Вони взаємодіють між собою у межах окремих рівнів і міжрівнево, створюючи у складних комплексних образах звичайні для мови системні відношення.

Мовна майстерність письменника виявляється у застосуванні цілої низки прийомів. Він робить це вміло і доцільно, допомагаючи читачеві глибше зрозуміти внутрішній стан його героїв чи драматизм певної ситуації.

Література:

1. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. – К.: Радянська школа, 1971.
2. Поетика художнього тексту // Всеукраїнська науково-теоретична конференція / Матеріали доповідей і повідомлень. – К. – Херсон, 1996.
3. Шевчук В. Стежка в траві: Роман у двох томах. Т. 1. – Харків, 1994. – 494 с
4. Шевчук В. Стежка в траві: Роман у двох томах. Т. 2. – Харків, 1994. – 526 с
5. Щербина В.Р. Художественная литература. – М., 1974. – 197 с.